

ILK BOLALIK DAVRINING PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

RAHMONOVA DILDORA ABROR QIZI
XOJANOVA MOHIRA SHAROFUTDIN QIZI

Denov tadbirkorlik pedagogika instituti
aniq va tabiiy fanlar fakulteti biologiya ta'lim yo'nalishi
14b-2025 guruh talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola J. Piaget nazariyasiga asosan ilk bolalik davridagi sensorotor bosqichning olti stadiasini chuqur tahlil qiladi. Maqolada har bir stadia - reflekslar, aylanish harakatlari, maqsadli harakatlar va aqliy ifodaning shakllanishi batafsil yoritilgan. Bolalarning 0-2 yosh oralig'ida o'tadigan kognitiv rivojlanish bosqichlari, ularning psixik jarayonlari va atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri o'rganilgan. Maqolada Piaget nazariyasining zamonaviy pedagogika va bolalik psixologiyasidagi ahamiyati, shuningdek, sensorotor bosqichning bolaning keyingi intellektual taraqqiyotiga ta'siri tahlil qilinadi. Uslubiy qismida har bir stadiani amaliy misollar va kuzatish usullari bilan tushuntirishga harakat qilingan. Maqola bolalar psixologlari, pedagoglar va ota-onalar uchun nazariy va amaliy qo'llanma vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: Sensorotor bosqich, kognitiv rivojlanish, ilk bolalik davri, reflekslar, aylanish harakatlari, maqsadli harakatlar, aqliy ifodalar, psixik jarayonlar, atrof-muhit, intellektual taraqqiyot, bolalar psixologiyasi, pedagogika, mental reprezentatsiya, rivojlanish bosqichlari, kuzatish usullari

АННОТАЦИЯ: Данная статья представляет собой глубокий анализ шести стадий сенсомоторного этапа в раннем детском возрасте согласно теории Ж. Пиаже. В статье подробно освещаются каждая стадия - рефлексы, циркулярные реакции, целенаправленные действия и формирование ментальных репрезентаций. Исследуются этапы когнитивного развития детей в возрасте 0-2 лет, их психические процессы и взаимодействие с окружающей средой. В статье анализируется значение теории Пиаже для современной педагогики и детской психологии, а также влияние сенсомоторного этапа на последующее интеллектуальное развитие ребенка. В методической части предпринята попытка объяснить каждую стадию с помощью практических примеров и методов наблюдения. Статья служит теоретическим и практическим руководством для детских психологов, педагогов и родителей.

Ключевые слова: Сенсомоторная стадия, когнитивное развитие, ранний детский возраст, рефлексы, циркулярные реакции, целенаправленные действия, ментальные репрезентации, психические процессы, окружающая среда,

интеллектуальное развитие, детская психология, педагогика, умственные представления, этапы развития, методы наблюдения

ANNOTATION: This article provides an in-depth analysis of the six stages of the sensorimotor phase in early childhood according to J. Piaget's theory. The article details each stage - reflexes, circular reactions, purposeful actions, and the formation of mental representations. The cognitive development stages of children aged 0-2 years, their mental processes, and interaction with the environment are examined. The article analyzes the significance of Piaget's theory for modern pedagogy and child psychology, as well as the impact of the sensorimotor stage on the child's subsequent intellectual development. The methodological section attempts to explain each stage using practical examples and observation methods. The article serves as a theoretical and practical guide for child psychologists, educators, and parents.

Keywords: Sensorimotor stage, cognitive development, early childhood, reflexes, circular reactions, purposeful actions, mental representations, mental processes, environment, intellectual development, child psychology, pedagogy, cognitive representation, developmental stages, observation methods

KIRISH. Ilk bolalik davri (0-3 yosh) bolaning psixik rivojlanishida eng muhim va sezgir davr hisoblanadi. Ushbu bosqichda bolaning asosiy psixik jarayonlari – sezgi, idrok, xotira, tafakkur va nutq shakllanadi. Bolalar bu davrda atrof-muhitni faol o'rganish orqali sensor va motor ko'nikmalarni rivojlantirishadi. Psixolog J.Piaget ta'kidlaganidek, bu davr sensorotor tafakkur bosqichi bo'lib, bola o'z harakatlari va ularning oqibatlarini o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga o'rganadi. Shuningdek, bu davrda emotsional bog'lanish, ishonch hissi va ibtidoiy ijtimoiy munosabatlar shakllanadi. Ilk bolalikdagi psixik rivojlanishning sifatli o'tishi bolaning keyingi hayotdagi muvaffaqiyatli adaptatsiyasi va o'qish qobiliyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Ilk bolalik davrining psixik rivojlanish xususiyatlari va J. Piaget

Ilk bolalik davri (0-3 yosh) inson psixikasi va intellektual rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu davrda bola atrof-muhit bilan faol o'zaro ta'sirlashish orqali asosiy psixik funksiyalarni shakllantiradi. Sensor va motor ko'nikmalarning rivojlanishi bolaga dunyoni idrok etish, predmetlar bilan ishlash imkoniyatini beradi.

Shveytsariyalik taniqli rivojlanish psixologi Jan Piaget o'zining kognitiv rivojlanish nazariyasida ilk bolalik davrini "sensorotor bosqich" deb ataydi. Ushbu bosqichda bola sezgi organlari va harakatlar orqali dunyoni o'rganadi. Piagetning ta'kidlashicha, bu davrda bola o'z harakatlari bilan atrof-muhit o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligini tushunishga o'rganadi.

Piaget nazariyasiga ko'ra, sensorotor bosqich olti stadiyadan iborat bo'lib, har bir yangi stadija bolaning muhim kognitiv yutuqlarini ifodalaydi. Masalan, doimiylik tushunchasining shakllanishi - bola ko'z oldida bo'lmasa ham predmetning mavjudligini tushunishi. Shuningdek, bu davrda ixtiro qilish va qidirish faolligi paydo bo'ladi.

Ilk bolalikdagi psixik rivojlanish bolaning keyingi hayotidagi barcha intellektual faoliyatining poydevorini tashkil etadi. Piaget nazariyasining amaliy ahamiyati shundaki, u ota-onalar va pedagoglarga bolaning yosh xususiyatlariga mos ravishda rivojlanish sharoitlarini yaratishga yordam beradi.

Piaget nazariyasiga ko'ra sensorotor bosqichning olti stadiyasi

Jan Piaget ning kognitiv rivojlanish nazariyasida sensorotor bosqich (0-2 yosh) bolaning intellektual taraqqiyotining dastlabki va eng muhim bosqichi hisoblanadi. Ushbu davr olti bosqichdan iborat bo'lib, har biri bolaning dunyoni tushunishida sifatlik sakrashni ifodalaydi.

Birinchi bosqich: Oddiy reflekslar (0-1 oy)

Bu davrda bola tug'ma reflekslar orqali atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirlashadi. Emmek, tutqichlarni siqish, ko'z qisish kabi reflekslar asosiy vosita hisoblanadi. Piagetning ta'kidlashicha, bu reflekslar asta-sekin takroriy harakatlar orqali takomillashadi va bolaning birinchi adaptiv xatti-harakatlarini shakllantiradi.

Ikkinchi bosqich: Birinchi aylanishlar va odatlar (1-4 oy)

Bu bosqichda bola o'z tanasiga nisbatan qiziqishni rivojlantiradi. "Birinchi aylanishlar" deb ataladigan harakatlar - masalan, boshini bir tomonga burish, o'z qo'llarini ko'rib hayratlanish kabi harakatlar paydo bo'ladi. Bola o'z harakatlarini takrorlab, ularning natijalarini kuzatadi.

Uchinchi bosqich: Ikkinchi aylanishlar (4-8 oy)

Bu davrda bola atrof-muhitdagi ob'ektlar bilan faol o'zaro ta'sirlasha boshlaydi. Masalan, osilgan chiroqchani tebratish yoshiqni itarish kabi harakatlar orqali tashqi dunyoni o'zgartirishga urinadi. Bu bosqichda bola sabab va oqibat munosabatlarini tushunishning dastlabki bosqichlarini boshlaydi.

To'rtinchi bosqich: Maqsadli harakatlarning ko'zgatilishi (8-12 oy)

Bu muhim bosqichda bola bir nechta harakatlarni ketma-ket bajarishga qodir bo'ladi. Masalan, to'siqni olib tashlab, orqasidagi o'yinchoqni olish. Bu bolaning maqsadli xatti-harakatlarni namoyon etishining dastlabki ko'rinishidir. Piaget buni "vosita natijasidagi intellekt" deb ataydi.

Beshinchi bosqich: Uchinchi aylanishlar (12-18 oy)

Bolalar bu bosqichda faol eksperimentatarga aylanadi. Ular turli usullar orqali yangi natijalarga erishishga harakat qilishadi. Masalan, turli balandlikdan o'yinchoqlarni tashlab, ularning qanday tovush chiqarishini kuzatish. Bu davrda kreativlik va ijodiy yondashuvning dastlabki belgilari paydo bo'ladi.

Oltinchi bosqich: Aqliy ifodaning boshlanishi (18-24 oy)

Bu sensorotor bosqichning eng yuqori cho'qqisi hisoblanadi. Bola ichki ifodalarni shakllantirishga, voqealarni aqliy rejalashtirishga qodir bo'ladi. Masalan, yopiq qutidagi o'yinchoqni ko'rmasdan ham uning mavjudligini tushunish. Bu "ob'ektning doimiyligi" tushunchasining to'liq shakllanganligini ko'rsatadi.

Piagetning sensorotor bosqichi haqidagi nazariyasi bolalarning qanday qilib oddiy reflekslardan murakkab aqliy operatsiyalarga o'tishini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Har bir bosqich bolaning dunyoni anglash usulidagi sifatlik o'zgarishlarni ifodalaydi. Ushbu bosqichlarni tushunish ota-onalar va pedagoglarga bolaning rivojlanish ehtiyojlariga mos keladigan muhit yaratishga yordam beradi.

Sensorotor bosqichdagi muvaffaqiyatli rivojlanish bolaning keyingi kognitiv bosqichlariga - preoperatsional, aniq operatsional va formal operatsional bosqichlarga muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlaydi. Piagetning bu nazariyasi zamonaviy bolalik psixologiyasi va pedagogikasining asosiy tamoyillaridan biri bo'lib qolmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, Piaget nazariyasidagi sensorotor bosqichning olti stadiyasi bolaning intellektual rivojlanishida asosiy ahamiyatga ega. Har bir stadiya bolaning atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirining murakkablashuvini va kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishini namoyon etadi. Sensorotor bosqichdagi tajribalar bolaning kelajakdagi mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va abstrakt tafakkur qobiliyatlarini shakllantirish uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ushbu bosqichni chuqur o'rganish bolalar psixologiyasi va pedagogikasida samarali o'quv dasturlarini ishlab chiqish, shuningdek, ota-onalarga bolalar rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda amaliy yordam beradi. Piaget nazariyasining dolzarbligi uning bolalarning kognitiv rivojlanish qonuniyatlarini chuqur va tizimli tavsiflashidadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Пиаже Ж. "Речь и мышление ребенка" – М.: Педагогика-Пресс, 2019.
2. Выготский Л.С. "Мышление и речь" – М.: Национальное образование, 2020.
3. Обухова Л.Ф. "Детская психология: теории, факты, проблемы" – М.: Тривола, 2018.
4. Эльконин Д.Б. "Психология игры" – М.: Просвещение, 2017.
5. Валлон А. "Психическое развитие ребенка" – СПб.: Питер, 2021.
6. Смирнова Е.О. "Сенсомоторное развитие в раннем возрасте" // Вопросы психологии. – 2020. – № 3. – С. 45-52.
7. Филиппова Л.В. "Когнитивное развитие детей по Ж. Пиаже" // Детская психология. – 2019. – № 2. – С. 23-30.
8. Кравцова Г.Г. "Стадии развития мышления в раннем детстве" // Психологическая наука. – 2021. – № 1. – С. 67-74.

9. Бурменская Г.В. “Диагностика сенсомоторного развития” // Психологический журнал. – 2018. – № 4. – С. 89-95.
- 10.Обухова Л.Ф. “Теория Ж. Пиаже в современной психологии” // Вопросы психического здоровья. – 2022. – № 2. – С. 34-41.
- 11.Шомуротов, У. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ В УСТРАНЕНИИ ЛИЧНОСТИ АГРЕССИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 5(2), 91-95.
- 12.Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
- 13.MELIKBOBOYEVICH, S., QIZI, O., & QIZI, Q. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
- 14.Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnali*, 1(6), 611-616.